

УДК 343.1

*В. Д. Басай, С. О. Ковальчук***ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ЗА НОВИМ  
КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ**

Процесуальні строки виступають як дієвим засобом, що сприяє забезпеченню швидкого розслідування і судового розгляду (як одного із завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 нового КПК України), так і гарантією захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Процесуальні строки закріплюються щодо усіх стадій кримінального провадження, визначаючи їх тривалість та порядок проведення у них процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень. При цьому процесуальні строки є невід'ємним складовим елементом кримінально-процесуальної форми і механізму кримінально-процесуального регулювання, оскільки виступають юридичними засобами регулювання кримінально-процесуальних відносин.

Дослідженню проблемних питань, пов'язаних із визначенням поняття та видів процесуальних строків, порядку їх обчислення, додержання та поновлення, присвячена значна увага вчених. Зокрема, вони розглядаються у працях В. А. Дуніна, С. О. Заїки, В. Т. Малярєнка, О. Р. Михайленка, Г. Б. Петрової, М. С. Строговича, В. Т. Томіна, С. Б. Фоміна, Р. Х. Якупова та інших науковців. Водночас у зв'язку з прийняттям нового КПК України вказані проблемні питання підлягають науковому аналізу з урахуванням закріплених у ньому положень. Викладене зумовлює необхідність постановки в якості мети статті дослідження поняття і видів процесуальних строків за новим КПК України.

Відповідно до ч. 1 ст. 113 нового КПК України, процесуальні строки — це встановлені законом, прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії. Процесуальні строки виступають в якості юридичних засобів нормативного характеру та здійснюють цілеспрямований правовий вплив на кримінально-процесуальні відносини. У зв'язку з цим вони

виступають юридичними фактами, які тягнуть за собою настання визначених правових наслідків: виникнення, зміни або припинення суб'єктивних процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. Процесуальним строкам як юридичним фактам належить активна роль у механізмі кримінально-процесуального регулювання, оскільки вони приводять у дію його основні елементи: норми кримінально-процесуального права та кримінально-процесуальні відносини.

В окремих випадках підставою для настання правових наслідків виступає вплив процесуальних строків. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 194 нового КПК України, після закінчення строку, в тому числі продовженого, на який на підозрюваного, обвинуваченого були покладені обов'язки, передбачені ч. 5 цієї статті, ухвала про застосування запобіжного заходу у цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються. У таких випадках процесуальні строки виступають не самостійними юридичними фактами, а елементом фактичного складу.

Хоча ч. 1 ст. 113 нового КПК України встановлює, що у межах процесуальних строків учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії, проте в окремих випадках кримінально-процесуальний закон закріплює строки, протягом яких вони зобов'язані утриматися від вчинення процесуальних дій. Так, ч. 8 ст. 223 нового КПК України передбачає, що слідчі (розшукові) дії не можуть проводитися після закінчення строків досудового розслідування, крім їх проведення за дорученням суду у випадках, передбачених ч. 3 ст. 333 цього Кодексу.

Частина 2 ст. 113 нового КПК України передбачає, що будь-яка процесуальна дія або сукупність дій під час кримінального провадження мають бути виконані без невиправданої затримки і в будь-якому разі не пізніше граничного строку, визначеного відповідним положенням цього Кодексу. Кримінальний процесуальний закон встановлює граничні строки провадження процесуальних дій або їх сукупності під час кримінального провадження, покладаючи при цьому визначення моменту їх проведення на розсуд прокурора, слідчого судді, суду у залежності від обставин кримінального провадження.

Граничним строком є максимально допустима тривалість відповідного процесуального строку, встановлена КПК України або відомчим підзаконним нормативно-правовим актом. Наприклад, відповідно до ч. 6 ст. 194 нового КПК України обов'язки, які складають зміст особистого зобов'язання як запобіжного заходу, можуть бути покладені на підозрюваного, обвинуваченого на строк не більше двох місяців. Згідно з п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, встановлюються такі граничні строки проведення експертизи: а) 10 днів — щодо матеріалів з невеликою кількістю об'єктів і нескладних за характером досліджень; б) 1 місяць — щодо матеріалів із середньою кількістю об'єктів або середньої склад-

ності за характером досліджень; в) 2 місяці — щодо матеріалів з великою кількістю об'єктів або складних за характером досліджень; г) 3 місяці — щодо матеріалів з особливо великою кількістю об'єктів або найскладніших за характером досліджень (використання криміналістичного обладнання (лазерного, оптичного, електронного), проведення експериментальних досліджень, застосування декількох методів) [1].

При цьому процесуальні дії або їх сукупність підлягає виконанню в межах граничного строку без невиправданої затримки. Закріплення у ч. 2 ст. 113 нового КПК України обов'язку проведення процесуальних дій або їх сукупності без невиправданої затримки перешкоджають довільному обчисленню процесуальних строків та зумовлюють необхідність проведення процесуальних дій у найбільш короткі строки.

У низці норм закону міститься вимога негайного вчинення процесуальних дій, що впливає зі змісту ч. 2 ст. 113 нового КПК України. Даючи тлумачення поняття негайності проведення процесуальної дії, судді Європейського суду з прав людини вказали, що «негайно не означає, що це має відбутися миттєво, але означає, що це має відбутися якомога скоріше, з урахуванням місця, часу та обставин у кожній справі» [2, с. 100].

В окремих випадках вимога негайності законодавцем чітко конкретизована. Наприклад, ч. 1 ст. 366 нового КПК України передбачає, що після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що головуєчий оголошує присутнім у залі судового засідання. Проте у більшості випадків кримінальний процесуальний закон граничну межу негайного виконання процесуальної дії чітко не визначає, покладаючи вирішення цього питання на розсуд прокурора, слідчого судді, суду. Так, ч. 2 ст. 189 нового КПК України закріплює, що клопотання про дозвіл на затримання підозрюваного, обвинуваченого з метою приводу розглядається слідчим суддею, судом негайно після одержання цього клопотання.

Процесуальні строки являють собою певні процесуальні гарантії як прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, так і своєчасного прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій. З однієї сторони, застосування процесуальних строків виступає одним із засобів охорони конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження. Наприклад, ч. 3 ст. 278 нового КПК України передбачає, що у разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після спливу двадцяти чотирьох годин з моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. З іншої сторони, процесуальні строки покликані забезпечити оперативність кримінального провадження, оскільки чітко встановлюють час існування конкретних кримінально-процесуальних відносин і нерідко прискорюють перехід одних відносин в інші.

Хоча процесуальні строки у ч. 1 ст. 113 нового КПК України визначаються як проміжки часу, у нормативному визначенні їх поняття за-

кладена доктринальна класифікація за критерієм часового прояву на дві групи: строки-періоди і строки-моменти [3, с. 23–24].

Строки-періоди встановлюються у випадках, якщо учасникам кримінального провадження надається свобода у виборі конкретного моменту прийняття процесуального рішення чи вчинення процесуальної дії. Останні можуть бути прийняті або вчинені у будь-який момент кримінального провадження залежно від тактичних міркувань і обставин конкретного кримінального провадження. Строки-періоди визначаються шляхом: 1) встановлення законом проміжку часу, у межах якого учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) прийняти процесуальне рішення чи вчинити процесуальну дію (наприклад, досудове розслідування повинно бути закінчено протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину — п. 2 ч. 1 ст. 219 нового КПК України); 2) визначення прокурором, слідчим суддею або судом точної календарної дати (так, привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час — ч. 1 ст. 140 нового КПК України); 3) визначення події, з настанням якої пов'язується прийняття процесуального рішення чи вчинення процесуальної дії (наприклад, особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, має право під час кримінального провадження до початку судового розгляду пред'явити цивільний позов — ч. 1 ст. 128 нового КПК України).

Строки-моменти встановлюються у випадках, якщо з метою виконання завдань кримінального провадження, визначених ст. 2 нового КПК України, необхідно максимально швидко прийняти процесуальне рішення чи вчинити процесуальну дію або сукупність процесуальних дій із додержанням визначеної законом послідовності їх вчинення. Строки-моменти визначаються шляхом вказівки на необхідність вчинення процесуальної дії: 1) перед виконанням іншої процесуальної дії (наприклад, до початку допиту законному представнику малолітньої або неповнолітньої особи, педагогу, психологу, лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі питання малолітній або неповнолітній особі — ч. 2 ст. 227 нового КПК України); 2) одночасно з виконанням іншої процесуальної дії (так, прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна — ч. 3 ст. 174 нового КПК України); 3) після вчинення іншої процесуальної дії або після настання вказаної у законі події (наприклад, ухвала слідчого судді, суду щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення — ч. 1 ст. 205 нового КПК України).

Крім класифікації за критерієм часового прояву, ч. 1 ст. 113 нового КПК України поділяє процесуальні строки за суб'єктами, які встановлюють тривалість строків, на дві групи: 1) процесуальні строки, встановлені законодавцем; 2) процесуальні строки, встановлені прокурором,

слідчим суддею або судом. Відмінність наведених видів процесуальних строків полягає у тому, що перша група розрахована на всі випадки виникнення однорідних правовідносин, а друга — на конкретні правовідносини. Водночас обидва види процесуальних строків мають однакове юридичне значення та є однаково обов'язковими для учасників кримінального провадження.

До числа законів, якими можуть встановлюватися процесуальні строки, відносяться: Конституція України, КПК України, інші закони України. Так, ч. 3 ст. 29 Конституції України закріплює, що затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою. Частина 14 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-ХІІ встановлює, що у разі оперативної необхідності невідкладного здійснення оперативно-розшукових заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав людини, оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24 годин повідомити суд або прокурора про їх застосування та підстави для їх проведення [4].

При цьому потрібно враховувати, що в окремих випадках процесуальні строки можуть встановлюватися не лише законом, але й відомчими підзаконними нормативними актами. Наприклад, п. 1.13 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, закріплює строки проведення експертизи [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 114 нового КПК України, для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Положення нового КПК України містять низку норм, які чітко закріплюють прямі вказівки на строки, протягом яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або вчиняти процесуальні дії. У випадках, якщо норми нового КПК України не містять прямих вказівок на строки їх проведення або вчинення чи закріплюють відповідні граничні строки, прокурор, слідчий суддя, суд з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження, мають право встановлювати конкретні процесуальні строки.

Хоча ч. 1 ст. 114 нового КПК України передбачає, що процесуальні строки у межах граничного строку, передбаченого цим Кодексом, мають право встановлювати прокурор, слідчий суддя та суд, але в окремих випадках процесуальні строки можуть встановлюватися й іншими суб'єктами. Зокрема, п. 5 ч. 2 ст. 39 нового КПК України передбачає, що керівник органу досудового розслідування вправі погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом. Пункт 1.13 Інструкції про при-

значення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5, закріплює, що строк проведення експертизи встановлюється, у залежності від складності дослідження, з урахуванням експертного навантаження фахівців, керівником експертної установи (або заступником керівника чи керівником структурного підрозділу) у межах встановлених цією Інструкцією граничних строків проведення експертизи [1].

Частина 2 ст. 114 нового КПК України закріплює, що будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого цим Кодексом, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист. Таким чином, при встановленні процесуальних строків прокурор, слідчий суддя, суд повинні враховувати: 1) граничні строки вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень, передбачені положеннями КПК України; 2) обставини, встановлені під час відповідного кримінального провадження; 3) достатність часу для вчинення учасником кримінального провадження відповідних процесуальних дій або прийняття ним процесуальних рішень; 4) відсутність перешкод для реалізації права на захист.

Як впливає з ч. 2 ст. 114 нового КПК України, процесуальні строки встановлюються прокурором, слідчим суддею, судом у межах граничного строку та не можуть їх перевищувати. Проте встановлення прокурором, слідчим суддею, судом процесуальних строків положеннями нового КПК України не у всіх випадках пов'язується із граничним строком вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень. Так, п. 4 ч. 2 ст. 36 нового КПК України покладає на прокурора повноваження доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. При цьому прокурор самостійно визначає строки їх проведення з урахуванням обставин відповідного кримінального провадження та доцільності невідкладного проведення слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій.

Частина 2 ст. 114 нового КПК України закріплює гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження при встановленні прокурором, слідчим суддею, судом процесуальних строків: 1) процесуальні строки повинні бути достатніми для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень; 2) процесуальні строки не повинні перешкоджати реалізації права на захист. Водночас закон зобов'язує прокурора, слідчого суддю, суд при встановленні процесуальних строків забезпечувати не лише приватні, але й публічні інтереси. Наприклад, закріплюючи граничні строки повідомлення прокурором або за його дорученням слідчим осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі

(розшукові) дії, про факт і результати їх проведення, ч. 2 ст. 253 нового КПК України передбачає, що конкретний час повідомлення визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Процесуальні строки встановлюються процесуальними рішеннями прокурора, слідчого судді, суду. У теорії кримінального процесу види процесуальних рішень, якими визначаються процесуальні строки, обґрунтовано пов'язуються з порядком реалізації правових норм (у частині реалізації її диспозиції або санкції) [5, с. 27]. Так, при визначенні процесуального строку у порядку реалізації диспозиції правової норми він встановлюється у повістці, повідомленні, письмовому дорученні прокурора слідчому, органу досудового розслідування тощо. При визначенні процесуального строку у порядку реалізації санкції правової норми він встановлюється у постанові прокурора, ухвалі слідчого судді або суду.

Процесуальні строки, встановлені прокурором, слідчим суддею, судом, є обов'язковими за умови законності процесуального рішення, якими вони визначені. Процесуальне рішення визнається законним, якщо: 1) його прийняття передбачене КПК України; 2) воно постановлене компетентним органом чи особою; 3) воно прийняте з додержанням підстав та умов, визначених КПК України; 4) його постановлення відповідає процесуальній формі; 5) його прийняття зумовлене послідовністю постановлення процесуальних рішень.

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що процесуальними строками виступають встановлені законом (а в окремих випадках — підзаконними нормативно-правовими актами), прокурором, слідчим суддею, судом або іншими уповноваженими суб'єктами проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення або утриматися від їх вчинення чи вчиняти процесуальні дії та які обчислюються годинами, днями і місяцями або визначаються вказівкою на подію.

Процесуальні строки виступають юридичними фактами, які тягнуть за собою настання визначених правових наслідків: виникнення, зміни або припинення суб'єктивних процесуальних прав та обов'язків учасників кримінального провадження. В окремих випадках підставою для настання правових наслідків виступає вплив процесуальних строків, у зв'язку з чим вони виступають не самостійними юридичними фактами, а елементом фактичного складу. Одночасно процесуальні строки являють собою певні процесуальні гарантії як прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, так і своєчасного прийняття процесуальних рішень і вчинення процесуальних дій.

Виходячи з положень нового КПК України, процесуальні строки можуть бути класифіковані за двома критеріями: 1) за критерієм часового прояву (строки-періоди і строки-моменти); 2) за суб'єктами, які встановлюють тривалість процесуальних строків (строки, встановлені

законодавцем, і строки, встановлені прокурором, слідчим суддею або судом). Вказані види процесуальних строків мають однакове юридичне значення та є однаково обов'язковими для учасників кримінального провадження.

У подальшому досліджувана у статті проблематика щодо поняття та видів процесуальних строків повинна знайти свій подальший розвиток за такими напрямками: 1) наукове обґрунтування доцільності уточнення нормативного поняття процесуальних строків; 2) дослідження позиції практичних працівників з цього питання; 3) дослідження видів процесуальних строків за іншими класифікаційними критеріями.

### Л і т е р а т у р а

1. Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Інструкція, затв. Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
2. Спільна окрема думка суддів Тора Вільямсона, Біндшедлер-Роберт, Гьольчюклю, Матчера та Валтікоса, яка не збігається з позицією більшості (справа «Броуган та інші проти Сполученого Королівства») // Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі. — 2001. — № 4. — С. 100–102.
3. Томин В. Т. Процессуальные документы, сроки и судебные издержки в уголовном судопроизводстве / В. Т. Томин, Р. Х. Якупов, В. А. Дунин. — Омск: Науч.-исслед. и ред.-изд. группа Омской высш. шк. МВД СССР, 1973. — 50 с.
4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
5. Фомін С. Б. Строки у кримінальному судочинстві: поняття, класифікація та функціональне призначення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. Б. Фомін. — Х., 2002. — С. 27.

### А н о т а ц і я

**Басай В. Д., Ковальчук С. О.** Поняття і види процесуальних строків за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. — Стаття.

У статті аналізується поняття процесуальних строків, закріплене положеннями нового КПК України. Здійснюється класифікація процесуальних строків за двома критеріями: за критерієм часового прояву та за суб'єктами, які встановлюють їх тривалість. На підставі проведеного аналізу норм нового КПК України і підзаконних нормативно-правових актів пропонується уточнити поняття процесуальних строків.

*Ключові слова:* процесуальні строки, строки-періоди, строки-моменти, граничні строки.

### А н н о т а ц и я

**Басай В. Д., Ковальчук С. А.** Понятие и виды процессуальных сроков по новому Уголовному процессуальному кодексу Украины. — Стаття.

В статье анализируется понятие процессуальных сроков, закрепленное положениями нового УПК Украины. Осуществляется классификация процессуальных сроков по двум



критериям: по критерию проявления во времени и по субъектам, которые устанавливают их длительность. На основании проведенного анализа норм нового УПК Украины и подзаконных нормативно-правовых актов предлагается уточнить понятие процессуальных сроков.

*Ключевые слова:* процессуальные сроки, сроки-периоды, сроки-моменты, предельные сроки.

### S u m m a r y

***Basay V. D., Kovalchuk S. O. Concept and types of procedural terms by the new Criminal Procedure Code of Ukraine. — Article.***

The article is dedicated to the concept of procedural terms, fixed by provisions of the new Criminal Procedure Code of Ukraine. The classification of procedure terms divides on two criteria: the criterion of time display and entities that establish their duration. Based on the analysis of the provisions of the new Code of Ukraine and by regulations proposed to clarify the concept of procedural terms.

*Keywords:* procedural terms, terms-periods, terms-moments, deadline terms.